

Z červené knihy našich měkkýšů — svinutec tenký a znečištění vod

Vojen Ložek

V našem přehledu ohrožených měkkýšů se dnes opět vracíme k obyvatelům vod, kteří jsou nejvíce postiženi znečištěním prostředí. I tentokrát jde o druh z čeledi okružákovitých (*Planorbidae*), *Anisus* (*Disculifer*) *vorticulus* (Troschel, 1834), jehož české jméno — svinutec tenký je velice výstižné, jak ukazuje popis jeho ulity. Ta je totiž nápadně tence terčovitá, jen 0,8 mm vysoká a 5–6 mm široká. Pozůstává z 5–5 1/2 pomalu pravidelně rostoucích závitů, které jsou na obou stranách zřetelně klenuté a na obvodu mají jednoduchý otupený kýl, který je nepatrně posunut pod střed výšky. Výrazně šikmé ústí je dosti pravidelně příčně vejčité s tupým rohem na vnější straně, obústí má jednoduché ostré a jeho spodní okraj nasazuje na předposlední závit zřetelně pod obvodovým kýlem. Barva je průsvitně rohová, povrch matný, s jemnými přírůstkovými čarami.

Při povrchní prohlídce se svinutec tenký dá snadno zaměnit s dalšími příslušníky rodu *Anisus*, především s druhem *Anisus vortex* (Linné, 1758), který je dalším zástupcem podrodu *Disculifer* a je podstatně hojnější. Ten je v dospělosti větší (š. 8 až 10 mm) a mívá až 7 závitů; jeho hlavním znakem je však ostrý vyniklý kýl zcela posunutý ke spodní straně ulity, která je nápadně plochá díky tomu, že spodní strana závitů téměř není klenutá. Ústí má proto daleko méně pravidelný tvar, ostrý vnější roh a jeho spodní okraj nasazuje přímo na kýl předposledního závitu. Tyto znaky jsou zřejmé i u nedospělých kusů, které mohou mít stejnou velikost jako svinutec tenký. Další zástupce rodu *Anisus* z podrodu *Anisus* s. str. lze rozlišit podstatně snadněji, neboť nemají na obvodu kýl a šířka závitů je jen nepatrně větší než výška. Třeba dodat, že některé populace svinutce tenkého mají na kýlu ještě bláznivý lem, jaký nemá žádný jiný druh rodu *Anisus*. Byly proto uváděny jako zvláštní druh *Planorbis charteus* Held (u nás např. J. Uličným 1892–5), jde však jen o taxonomicky méně významnou odchylku.

Svinutec tenký má vyhraněné stanovištní nároky, což podstatně zhoršuje jeho

vyhlídky do budoucna. Je význačným obyvatelům čistých, ale bujněji zarostlých stálých vod, především nížinných. Nejraději se zdržuje ve starých říčních ramenech, tu a tam proniká i do jezer nebo umělých příkopů a rybníků. Přednost dává vodám s dostatečným obsahem uhličitane vápenatého s jemně písčito-bahnitým dnem. Vyhýbá se místům s těžkým jílovitým bahnem.

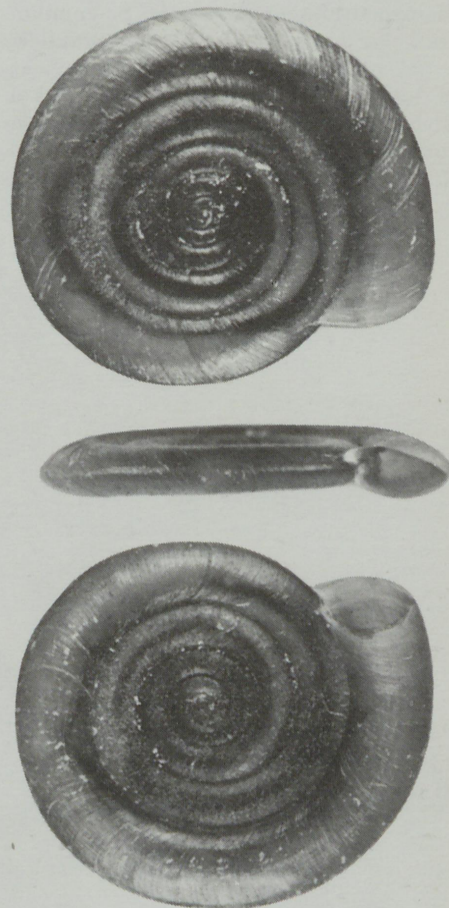
Obývá roztroušeně většinu Evropy od severní Itálie až do jižního Švédska a středním pásmem SSSR zasahuje až na západní Sibiř. U nás patřil vždy k vzácným druhům, což je dáno nadmořskou výškou, substrátem a reliéfem našeho území. Větší počet nalezišť byl znám jen z polabských tůň od Pardubic po Roudnici a z vod Velkého Žitného ostrova ve slovenském Podunají. Bahnitě lužní tůně v moravských úvalech i ve Východoslovenské nížině mu nevyhovují. Z Moravy je proto znám jen z ojedinělých nalezišť, v našem Potisí zatím nebyl zjištěn a i v maďarské části se objevuje jen zcela ojediněle a mnohem dále na jih. Jinak se nálezy v Maďarsku kupí na Dunaji a v okolí Balatonu. Na druhotných nalezištích se svinutec tenký u nás objevuje jen výjimečně. Výskyt v Bohdanečském rybníku navazuje těsně na přirozená stanoviště v nivě Labe, nález v Loděnickém rybníku na horním Kačáku je zatím zcela ojedinělý.

V kvartérní minulosti se *A. vorticulus* s oblibou vyskytoval v kalcitrofních nádržích, jak dokládají nálezy ze staropleistocenních ramen Vltavy při Kozích hřbetech a Holém vrchu u Únětic a ze středopleistocenních pěnovec u Vyšných Ružbach i poměrně četné výskyty ve staroholocenních jezerních křídách Polabí, zejména u Malého Újezda a Byšic na Mělnicku. Pozoruhodný je zejména nález z lokality u Ružbach, která leží v horské oblasti, kam dnes tento svinutec neproniká.

Jeho rozšíření u nás i v Maďarsku se v hrubých rysech kryje s výskytem jiného druhu okružáka *Planorbis carinatus* Müll., citlivého na znečištění prostředí, o němž jsme již v červené knize psali. Ten však byl vždy hojnější a měl i větší areál

vzhledem k své schopnosti obývat i stanoviště, jimž se svinutec tenký vyhýbá. Je pravděpodobné, že *A. vorticulus* u nás nikdy nebyl hojný, ani v dobách, kdy vody ještě byly čisté.

V současné době hrozí svinutci tenkému dvojí nebezpečí. V prvé řadě stoupající znečištění vod, především z blízkých chemicky ošetřovaných a hnojených pozemků. Za druhé mizení vhodných stanovišť v důsledku zasypávání i přirozeného zaměňování poríčních tůň a ramen. Regulace našich větších vodních toků umrtvila

dynamiku řek, které již nevytvářejí meandry, takže nemohou vznikat ani nová odstavená ramena. Lze tedy snadno spočítat, že úplné vymizení našeho okružáka je jen otázkou přiměřeného času. Jako jediná vyhlídka do budoucna zbývá možnost výskytu v umělých nádržích jako je především Bohdanečský rybník, popřípadě jiné i nově budované nádrže v obdobném nížinném prostředí. Bohdanečský rybník sice již chrání stát jako významný vodní biotop, ovšem ani tato ochrana nemůže plně zamezit průniku různých škodlivin ze širšího okolí. A tak nad budoucností dalšího pozoruhodného vodního druhu na našem území můžeme prozatím udělat jen otazník.

Omlouváme se čtenářům, že se z technických důvodů nepodařilo zajistit včasné vydání třetího čísla tohoto ročníku Živy. Omlouváme se i všem zájemcům o starší ročníky časopisu Živa, na něž se nedostalo. Dosavadní zásoby jsou však již vyčerpány. Všechny požadavky však evidujeme a budeme je podle možností postupně vyřizovat. Prosíme však čtenáře, aby nám při hledání starších ročníků Živy pomohli a případně nás upozornili na možnost získat i jednotlivá čísla. Předem všem děkujeme za pochopení i pomoc.

Redakce